

Комплексні перекладацькі трансформації в англо-українському художньому перекладі

Ю. О. Бегма

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: flylya@mail.ru

Paper received 31.01.16; Accepted for publication 20.02.16.

Анотація. Стаття присвячена розгляду комплексних перекладацьких трансформацій в англо-українському художньому перекладі. Робиться спроба дати опис та визначення поняття комплексної перекладацької трансформації у сучасній теорії перекладу. На основі наведених у статті прикладів висувається припущення, що вживання комплексних перекладацьких трансформацій дозволяє максимально зберегти у перекладі ідентичність авторської думки, збільшувати діапазон адекватного заміщення вихідного тексту перекладацьким, а також підвищувати об'єктивність процесу перекладу і перекладацького рішення.

Ключові слова: комплексна перекладацька трансформація, еквівалентність, лексична трансформація, граматична трансформація.

Дослідження перекладацьких трансформацій знайшло своє висвітлення у сучасній теорії перекладу, чого не можна сказати про дослідження комплексних перекладацьких трансформацій. Відомі лише окремі спостереження з приводу цього питання.

Так, у працях російських вчених Л. С. Бархударова, Я. І. Рецкера, О. Д. Швейцера частково розглядається питання щодо складного, комплексного характеру перекладацьких трансформацій [1, 9, 15].

Погодимось із твердженням В. Н. Комісарова, який у своїй роботі "Теория перевода" називає комплексними – лексико-граматичні трансформації, що супроводжуються спеціальними прийомами перекладу (описовим перекладом, антонімічним перекладом і компенсацією) [8, с. 183-186]. У свою чергу І. Я. Рецкер антонімічний переклад і компенсацію відносить до простих, суто лексичних трансформацій [10, с. 48 - 52]. Виходячи з цього прикладу, можна зробити висновок, що між різними видами трансформацій немає чіткого розмежування, одні й ті самі трансформації можуть відноситись до різних типів, вважатися як лексичними, так і граматичними, а поєднуючись між собою набувають характер складних комплексних перекладацьких трансформацій.

Вчені по-різному класифікують перекладацькі трансформації, і загалом це прості трансформації, при вживанні яких тільки поверхнева структура речення зазнає різноманітних змін. У сучасній теорії перекладу, всі класифікації перекладацьких трансформацій, представлені вченими, а також їх аналіз, мають досить умовний і неоднозначний характер. Щодо поняття комплексних перекладацьких трансформацій не має чіткого пояснення, тому визначення поняття комплексної перекладацької трансформації є важливим для сучасної теорії перекладу.

Отже, під **комплексною перекладацькою трансформацією** ми розуміємо процес переходу одиниць оригіналу в одиниці перекладу (можуть бути як слова/ словосполучення, так і речення ((оскільки основною одиницею перекладу є речення – як "слід" мовленнєвого акту, тому й розглядаються пере-творення речень)), внаслідок якого відбувається часткове або цілісне перетворення речення, при цьому використовується не менше двох простих перекладацьких трансформа-

цій. Такими простими трансформаціями, наприклад, можуть бути лексичні і граматичні трансформації.

Комплексні перекладацькі трансформації складаються в систему, вони не існують окремо, а взаємообумовлені. Їх доводиться використовувати в різних комбінаціях, а іноді й одночасно, особливо якщо мова йде про переклад художніх текстів.

Проілюструємо приклади:

If he were in a crowd nothing he said stood out [13, с. 50]. – **Я жодного разу не чув, щоб у товаристві він сказав що-небудь оригінальне** [15, с. 28].

Даний приклад перекладу ілюструє вживання комплексу лексико-граматичних трансформацій, що ускладнений таким перекладацьким прийомом як описовим перекладом. Окрім застосування описового перекладу перекладач вдається також до вживання антонімізації. Так, у цільове речення вводяться повнозначне речення із заперечним значенням *Я жодного разу не чув*, а також фраза *що-небудь оригінальне*, яка експлікує імпліцитний зміст вихідного речення. Дієслово, вживане у минулому часі *stood out* вилучається, а іменник *crowd* вживаний у розмовній мові замінюється українським літературним *товаристві*. Завдяки вживанню такої глибокої модифікації перекладачеві вдалося уникнути лакун і відтворити повний зміст оригінального речення у перекладі.

"What nonsense you talk!" – **said** Lord Henry, **smiling**, and taking Hallward by the arm, he **almost** led him into the house [18, с. 15]. – "Що за дурниці ти **торочиш!**" - з **усміхом перепинив** Голварда лорд Генрі і, взявши його під руку, **трохи не силою** повів до будинку [2, с. 24].

Цей приклад перекладу характеризується як простими лексичними, так і граматичними трансформаціями, що утворюють комплексну перекладацьку трансформацію. До лексичних трансформацій належить заміна англійських дієслів *talk* і *said* українськими розмовними дієсловами *торочиш* і *перепинив*, а також введення словосполучення *не силою* у цільове речення. Нерідко в англійських художніх текстах зустрічаються речення з формально невираженими семантичними компонентами слів або словосполучень. Саме тому перекладач застосовує таку перекладацьку трансформацію як лексичне уточнююче додавання. До простої граматичної трансформації відноситься перес-

тановка англійського дієприкметника *I smiling*, що при перекладі трансформується у словосполучення з *уśmieхом*, яке виноситься на початок речення у перекладі.

...I have discovered an excellent preventive **against** sea – sickness, **in balancing myself** [6, с. 19]. – ...то я винайшов чудовий спосіб, як **запобігати** морській хворобі. **Треба балансувати своїм тілом у такт із хитанням судна** [7, с. 25].

У наведеному нами прикладі описовий переклад представляє собою експлікацію контекстуального змісту: англійську фразу *in balancing myself* продовжив вводячи у переклад додаткове пояснювальне речення *Треба балансувати своїм тілом у такт із хитанням судна*, тим самим застосувавши трансформацію членування речення. Переклад без введення такого речення призвів би до нерозуміння читачем змісту оригінального речення. Зазначимо також граматичну заміну прийменника *against* досить підходячим у цьому випадку дієсловом *запобігати*. Розглянемо наступні приклади вживання комплексних перекладацьких трансформацій ускладнених прийомом антонімізації:

“**Aren’t you working?**” [13, с. 12]. – “**Ти вже звільнився?**” [15, с. 7].

У даному прикладі спостерігаємо вживання не менш важливого за описовий переклад прийому антонімізації: англійське заперечне речення *Aren’t you working* трансформується у стверджувальне *Ти вже звільнився*. Зазначимо, що незважаючи на таке глибинне перетворення лексико-граматичного характеру зберігається логічний зв’язок між вихідним і цільовим реченням. Цікаво, що разом із антонімізацією вживається й лексична трансформація смислового розвитку, при цьому дієслово *working* замінюється протилежним по значенню дієсловом *звільнився*.

Англійські речення з прислівником часу *never* мають тенденцію до антонімізації у перекладі:

And during all this **companionable** month **he never quite lost** that feeling with which he had set out on the first day **as if to visit an adored work of art**, a well – nigh impersonal desire [3, с. 233]. – І протягом усього цього місяця, **щодня бачачись з Айріні, він ні на мить не втрачав** почуття, з яким ішов до неї першого дня, – **почуття, яке охоплює тебе перед улюбленим витвором мистецтва**, якийсь майже абстрактний потяг [5, с. 193].

У цьому прикладі, завдяки вживанню досить значної кількості як простих лексичних так і граматичних трансформацій, що у своєму поєднанні створюють комплексні перекладацькі трансформації, вдалося точніше передати літературну особливість і емоційно-естетичну інформацію вихідного речення. Прийом антонімізації також присутній у наведеному прикладі, а саме стверджувальна фраза *he never quite lost* перекладається заперечною *він ні на мить не втрачав*, при цьому уточнюється (конкретизується) прислівник *quite* фразою *ні на мить*. Окрім прийому антонімізації перекладач вживає також прийом описового перекладу, а саме, вводять у перекладацьке речення фразу *щодня бачачись з Айріні*, що збільшує речення, але й водночас надає реченню розширеного змісту. Зазначимо також трансформації простішого

характеру: прикметник *companionable* вважається зайвим і вилучається (трансформація лексичного рівня); у цільовому реченні дублюється (додавання лексичного рівня) іменник *почуття*. Таке дублювання ми називаємо лексичним повторюванням. Фраза *as if to visit an adored work of art* замінюється українською *яке охоплює тебе перед улюбленим витвором мистецтва*, і посилює експресивність перекладацького речення.

Відтворюючи художній іншомовний текст перекладач керується умовами міжмовної комунікації, створюючи при цьому такий переклад, який повністю відобразить літературну особливість й емоційно-естетичну цінність першотвору. Відомо, що перекладач створює так звану копію вихідного тексту, іншими словами відтворює оригінальний текст рівноцінним (еквівалентним) текстом у перекладі. У зв’язку з цим, виникає питання щодо ступіню рівноцінності таких текстів. Зазначимо, що у перекладацькому тексті повинен відображатись психологічний і естетичний ефекти вихідного тексту. Для збереження вищезазначених складових оригінального тексту, вживаються перекладацькі трансформації комплексного характеру.

Слід зазначити, що вживання комплексних перекладацьких трансформацій дозволяє максимально зберегти у перекладі ідентичність авторської думки, збільшувати діапазон адекватного заміщення вихідного тексту перекладацьким, а також підвищувати об’єктивність процесу перекладу і перекладацького рішення. Розглянемо таке твердження на прикладах:

“**Generosity be hanged**”, Sir Pitt roared out [17, с. 134]. – “**Чхати мені на великодушність!**” [11, с. 127].

У цьому прикладі для досягнення еквівалентності і передачі емотивної забарвленості оригінального речення вживання комплексних перекладацьких трансформацій є необхідною дією. Так, дієслівна конструкція *be hanged* замінюється не схожим за лексичним значенням розмовним дієсловом *Чхати*, що виноситься на початок речення, у той час як іменник *Generosity* стоїть у кінці перекладацького речення. Зазначимо також трансформацію додання на лексичному рівні займенника *мені*, що виступає у ролі уточнення.

I lay awake thinking and my mind jumping around [13, с. 35]. – **Я лежав і не спав, а думки безладно снувалися** [15, с. 20].

Для досягнення еквівалентності між представленими оригінальним і перекладацьким реченнями, перекладач вдається до вимушених трансформацій, а саме: лексичної заміни слова *mind* перекладацьким у множині *думки*, і фрази *jumping around* невимушеною розмовною фразою *безладно снувалися*. Варто зазначити також прийом антонімізації: вихідна стверджувальна фраза *I lay awake thinking* перекладається заперечною *Я лежав і не спав*, при цьому прикметник *awake* замінюється на граматичному рівні дієсловом із заперечною часткою *не спав*, а дієприкметник *thinking* вилучається.

Розглянемо приклади, у яких комунікативно-функціональна рівноцінність і семантико-структурна

відповідність досягається шляхом використання трансформацій комплексного характеру:

I saw that **Pop** was worried too, **and a little nervous** [12, с. 103]. – Я помітив, що **Старий, як ми прозвали Джексона**, теж непокоїться і **сидить як на голках** [14, с. 139].

У наведеному прикладі завдяки граматичній трансформації введення пояснювального речення *як ми прозвали Джексона*, лексичній заміні слова *Pop* перекладацьким прізвиськом *Старий* та заміні фрази *and a little nervous* метафоричним виразом *і сидить як на голках*, досягається рівноцінність, а отже й еквівалентність між вихідним і цільовим реченням.

Комплексні перекладацькі трансформації завжди виконують функцію адаптуючого характеру. Під час перекладу оригінального тексту вони виконують функцію перевираження вихідного тексту перекладацькими засобами та адаптацію, а також підведення такого тексту під еквівалентний рівень перекладу. Наведемо приклади:

The thing was “rich”, as his father would have said, and he wouldn't give a **damn** for it [4, с. 20]. – **“Кумедна штука”**, сказав би його батько і не дав би за неї і **півпенні** [5, с. 353].

У цьому прикладі еквівалентність досягається шляхом вживання як лексичних так і граматичних перетворень: перекладач дещо обіграє ситуацію і замінює англійську фразу *The thing was “rich”*, яка номіналізується у перекладі шляхом вилучення дієслова *was* і перекладається словосполученням іншого лексичного значення *“Кумедна штука”*, при цьому змінюється розташування іменника *thing* за правилами норм цільової мови. Такі трансформації відносимо до граматичних. Зазначимо також лексичну заміну слова *damn* українським непрямим відповідником *півпенні*. Дослівне відтворення призвело б до абсурдного перекладу.

У наступному перекладацькому прикладі, завдяки застосуванню комплексних перекладацьких трансформацій спостерігається високий ступінь семантичної і структурної симетричності вихідного і цільового речення:

A reminder of her conduct in the presence of her son, who probably knew nothing of it, would be a salutary touch from the finger of that Nemesis which surely must soon or late visit her! [4, с. 21]. – **Нагадати їй про те, як вона повелася з ним, при синові, який мабуть, ні про що не здогадується**, - це буде наче дотик **перста** Немезиди, чия **кара спіткає** її рано чи пізно! [5, с. 354].

Даний переклад англійського речення являється яскравим прикладом досягнення еквівалентності між вихідним і цільовим реченнями. Саме вживання простих перекладацьких трансформацій, що утворюють комплексні сприяли досягненню

належного рівня еквівалентності вихідного речення. Англійська номінативна фраза *reminder of her conduct* у перекладі вербалізується в українську *Нагадати їй про те, як вона повелася з ним*, тобто іменники *reminder* і *conduct* трансформуються у дієслова *Нагадати* і *повелася*. Те саме відбувається й з іменником *visit*, що у перекладі набуває форми дієслова *спіткає*. Перехід від однієї частини мови в іншу відноситься до граматичної трансформації. Вираз *in the presence of her son* замінюється на лексичному рівні сполученням *при синові*. Зазначимо також процес антонімізації: стверджувальна конструкція *knew nothing of it* трансформується у заперечну *ні про що не здогадується* і таким чином зберігається структурна симетричність перекладацького речення. Іменник *finger* замінюється іншим по лексичному значенню словом *перста*. Слід відмітити трансформацію лексичного рівня – додавання іменника *кара* у перекладацьке речення, тим самим побічно пояснюючи читачеві призначення богині Немезида у давньогрецькій міфології.

Як бачимо у наведеному прикладі, завдяки широкому комплексу перекладацьких трансформацій перекладачеві вдалося зберегти логічну послідовність подій, і встановити належний еквівалентний рівень між представленими реченнями.

З вищенаведених прикладів можна зробити висновок, що комплексні перекладацькі трансформації є одним з найважливіших засобів адекватного відтворення оригінальних художніх текстів, особливо тоді, коли відсутній прямий відповідник того чи іншого слова, словосполучення і навіть речення. Варто звернути увагу на те, що коли переклад не можна здійснити методом підстановок, комплексні перекладацькі трансформації, у такому випадку, це єдиний можливий засіб перекладу. У проаналізованих нами прикладах прості лексичні і граматичні трансформації комбінуються між собою і утворюють складні перетворення, що ми називаємо комплексними перекладацькими трансформаціями.

Відомий перекладач і літературознавець Н. М. Любимов пише: “Художній переклад, як поетичний, так і прозаїчний – мистецтво. Мистецтво – плід творчості. А творчість несумісна з буквализмом” [9, с. 16]. Під час перекладу художнього тексту перекладачеві весь час доводиться вживати перекладацькі трансформації, у тому числі й комплексні, що нерідко супроводжуються вищевказаними прийомами перекладу. Завдяки вживанню саме таких трансформацій відтворюється чіткість змісту оригінального художнього твору, що дає можливість читачеві зрозуміти і пропустити через свою свідомість думки і настрої автора, а також правильно сприйняти його стильову систему в усій її своєрідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М., 1975. – 240 с.
2. Вайлд О. Портрет Доріана Грея: Роман, п'єси / Пер. з англ. Р. І. Донецька. – Х.: ФОЛІО, 2006. – 398 с.
3. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. В петле: Книга для читання на англійском языке. – СПб.: КАРО, 2009. – 480 с.
4. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. Сдаётся внаём: Книга для читання на англійском языке. – СПб.: КАРО, 2009. – 416 с.
5. Голсуорси Дж. Сага про Форсайтів: Трилогія: Кн. 2 / Пер. з англ. О. Тереха. – Харків: Фоліо, 2006. – 607 с.
6. Джером К. Джером Трое в лодке, не считая собаки: Книга для чтения на англійском языке. – СПб.: Издательство «КАРО», 2007. – 256 с.

7. Джером, Джером К. Трое в одном човні (як не рахувати собаки); Оповідання / З англ. пер. Ю. Лісняк, Р. Доценко. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 370 с.
8. Комиссаров В. Н. Теория перевода: (Лингвистические аспекты) – М.: Высш. шк., 1990. – 250 с.
9. Любимов Н. М. Книга о переводе: Сборник – М.: Б.С.Г. – ПРЕСС, 2012. – 304 с.
10. Ретскер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
11. Теккерей В. М. Ярмарок Сусти: Роман без героя / Пер. з англ. О. Сенюк. – Харків: Фоліо, 2003. – 397 с.
12. Хемингуей Э. Старик и море. Зелёные Холмы Африки: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Антология, КАРО, 2005. – 320 с.
13. Хемингуей Э. Фиеста, и солнце восходит: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Антология, КАРО, 2006. – 288 с.
14. Хемингуей Е. Твори в 4-х томах. Том 2. Роман. Оповідання. П'єса. – К.: Дніпро, 1980. – 694 с.
15. Хемингуей Е. Фиеста, По кому подзвін: Романи. / Пер. з англ. М. Пінчевського. – К.: ВИЩА ШКОЛА, 1984. – 517 с.
16. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
17. Thackeray W. Vanity Fair. – L. Penguin Books Ltd, 1994. – 672 p.
18. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. – L.: Wordsworth Editions, 2001. – 194 p.

REFERENCES

1. Barhydarov L. S. Language and translation. – М., 1975. – 240 p.
2. Wilde O. The Picture of Dorian Gray: Plays / Transl. from Eng. R. I. Donetska. – Kh.: FOLIO, 2006. – 398 p.
3. Galsworthy J. The Forsyte Saga. In Chancery: English reading book. – SPb.: KARO, 2009. – 480 p.
4. Galsworthy J. The Forsyte Saga. To Let: English reading book. – SPb.: KARO, 2009. – 416 p.
5. Galsworthy J. The Forsyte Saga. Trilogy: Book 2 / Transl. from Eng. O. Tereh. – Kharkiv: FOLIO, 2006. – 607 p.
6. Jerome K. Jerome Three Men in a Boat (to say nothing of the dog): English reading book. – SPb.: KARO, 2007. – 256 p.
7. Jerome K. Jerome Three Men in a Boat (to say nothing of the dog); Story / Transl. from Eng. Y. Lisnyak, R. Dotsenko. – К.: Ed. Solomiia Pavlychko “Osnovy”, 2003. – 370 p.
8. Komissarov V. N. Theory of Translation: (Linguistic Aspects) – М.: High sch., 1990. -250 p.
9. Lyubimov N. M. The book about the translation: Collection – М.: B.S.G. – PRESS, 2012. – 304 p.
10. Retsker Y. I. Translation theory and translation practice. – М.: International relations, 1974. – 216 p.
11. Thackeray W. Vanity Fair: Story without a hero / Transl. from Eng. O. Senyuk. – Kharkiv: FOLIO, 2003. – 397 p.
12. Hemingway E. The Old Man and The Sea. Green hills of Africa: English reading book. SPb.: Antologiya, KARO, 2005. – 320 p.
13. Hemingway E. Fiesta and The Sun also Rises: English reading book. SPb.: Antologiya, KARO, 2006. – 288 p.
14. Hemingway E. Stories in 4 volumes. Vol. 2. Novel. Story. Play. – К.: Dnipro, 1980. – 694 p.
15. Hemingway E. Fiesta, For Whom the Bell Tolls: Novels. / Transl. from Eng. M. Pinchevskiy. – К.: HIGH SCHOOL, 1984. – 517p.
16. Shvejtser A. D. Translation and linguistic. – М.: Science, 1973. – 280 p.

Complex translation transformations in the English-Ukrainian literary translation.

Y.O. Behma

Abstract. The article deals with the translation of complex transformations in the English-Ukrainian literary translation. An attempt of a description and definition of complex translation transformation in modern translation theory is given. On the basis of the examples analyzed in the article, an assumption is made that the use of complex translation transformations allows to preserve the author's thoughts identity in translation, to increase the range of the source text adequate substitution by the translation text, and to enhance the objectivity of the translation process and the translation solution.

Keywords: complex translation transformation, equivalency, lexical transformation, grammatical transformation.

Комплексные переводческие трансформации в англо-украинском художественном переводе.

Ю. О. Бегма

Аннотация. Статья посвящена изучению комплексных переводческих трансформаций в англо-украинском художественном переводе. Делается попытка дать описание и определение понятия комплексной переводческой трансформации в современной теории перевода. На основе приведённых в статье примеров выдвигается предположение, что употребление комплексных переводческих трансформаций позволяет максимально сохранить в переводе идентичность авторской мысли, увеличивать диапазон адекватного замещения исходного текста переводческим, а также повышать объективность процесса перевода и переводческого решения.

Ключевые слова: комплексные переводческие трансформация, эквивалентность, лексическая трансформация, грамматическая трансформация.